

Реч на пастор Андрей Аврамов в Пловдивския университет по повод 67 години от спасяването на българските евреи

Уважаеми г-н Заместник ректор,

Уважаеми г-н Заместник кмет,

Уважаеми г-н Втори Секретар на Посолството на Държавата Израел в България,

Уважаеми официални гости,

Дами и господа,

През тази седмица България чества 67 години от спасяването на своите евреи. Преди 67 години по времето на Холокоста бе спасен животът на близо 49 000 български евреи. България и Дания са единствените две страни в Европа, избавили своите евреи от лагерите на смъртта. Ще започна моето изложение по начин, който е малко необичаен за едно такова събиране, а именно – с цитат от Псалм 83, където враговете на евреите се насъскват един другото с думите:

„Елате да ги изтребим, за да не бъдат вече народ. Елате да ги избием, за да не се споменава вече името Израел”. Това е само едно от многото писмени доказателства, свидетелстващи за тази най-древна и продължила с хилядолетия омраза срещу евреите. Във всяко поколение от създаването на еврейския народ до днес, в света са се надигали сили, които са искали да навредят на евреите. И макар цветът на униформите, видът на оръжията, географските ширини, езиците, идеологиите и мотивите да са били различни, врагът винаги е бил един и същ – духът на омраза, преследване и унищожаване на евреите. Антисемитизмът е явление, което не е пощадило нито една епоха или култура. Евреите са били преследвани, където и да отидат. Историята на народите свидетелства за дълбочината на

корените, които антисемитизмът може да пусне в човешкото сърце. В повечето общества, където са живели, евреите са били обект на побой, на преследване и избиване, просто защото са евреи.

Постоянството и дълбочината на омразата срещу евреите са феноменални. Почти всяка по-голяма страна или империя, в която е имало еврейско население, в един момент е започвала да счита евреите за свой най-голям враг. Древните египтяни, гърци и римляни са мразели евреите, така както са го правили средновековните християни, нацистите, комунистите и мюсюлманите днес.

Антисемитизмът продължава да съществува вече хилядолетия, защото постоянно мутира и се развива. В началото той започва като антиюдаизъм, след това става християнски антисемитизъм, след това идва антисемитизмът на национал-социализма, днес вече той се нарича антиционизъм. Следователно антисемитизмът е една много упорита болест, вирус, който е успявал да пробие и зарази дори и много силни морални системи, каквато е например християнството. И затова с основание ние можем да се запитаме: Имало ли е и едно поколение евреи в историята на света, което да не е било свидетел на този проблем? Едно поколение евреи, което да е живяло мирно и спокойно, без да е имало гонение и преследване?...

Ако минем през историята на човечеството от времето на древен Египет до днешната държава Израел, ние ще открием само няколко държави, които не са третирали евреите като врагове и не са се опитвали да ги унищожат. България е една от малкото страни, която не е била въввлечена в антисемитската масовата психоза по преследване на евреите. България винаги е била страна, където евреите не са били преследвани, но са били приети,

когато са били гонени от другаде. Българи и евреи са живели заедно винаги добре. Когато, изгонени от Испания, евреите пристигат в българските земи, те са приети радушно от българите, които сами се намират под чуждо робство и разбират какво е да си гонен. Думите на Васил Левски, сочат, че това е било част от разбиранията на българския народ: „Българи, турци, евреи и други ще бъдат равноправни във всяко отношение – било във вяра, било в народност, било в каквото и да било...”. И дори в най-тъмните часове на Холокоста българските евреи бяха предпазени от депортиране в концентрационните лагери. Те не само бяха защитени, но бяха спасени чрез общите усилия на Българската православна църква, парламентаристи като г-н Димитър Пешев, интелектуалци, много обществени и граждански организации, отделни български граждани, от българския народ.

В своето изказване в музея на Холокоста във Вашингтон през месец май, 2007 година писателят Ели Визел, депортиран като дете в Аушвиц, оцелял от лагерите на смъртта и носител на Нобеловата награда за мир, каза следното: „Да забравим ще бъде краят на цивилизацията. Да забравим ще бъде краят на историята, краят на щедростта, краят на състраданието, краят на човечеството. И точно заради това днес аз празнувам „паметта” и се опитвам да ѝ дам сила! Винаги съм вярвал и все още вярвам, че независимо от всичко „да помним” е нашата защита. Ако ние помним какво хората са направили един на друг, ние ще помогнем на тези, които може би утре, ще бъдат заплашени от същия враг!”

Именно, защото „да помним” е нашата най-голяма защита и гаранция за едно по-добро бъдеще, ние с вас сме се събрали днес. Поколенията се сменят, минава време и хората забравят миналото. Какви ще бъдат принципите и

моралът на днешното поколение българи зависи от способността ни да помним и да се поучим от историята. Историята трябва да бъде пазена и предадена на следващите поколения. Ако не бъде запазена или предадена коректно, тя ще изчезне и поколенията, които ще се родят, ще изгубят нещо съществено за своето развитие.

Когато започваме живота си, ние нямаме нито мъдрост, нито сила, нито знания. Животът на човека е твърде кратък и в повечето случаи той дори няма време да придобие нужната мъдрост. Ние не разполагаме с няколко стотин години земен живот, за да можем да се учим, базирайки се на принципа на „опита и грешката“; докато помъдреем, вече трябва да си тръгваме от този свят. Защото никой от нас не се ражда мъдър и опитен – ние се раждаме без нищо, с нула мъдрост и с нула опит, без знания, без умения. Ние се раждаме голи, незнаещи, неможещи, безпомощни и зависими от другите хора, ние всички започваме от нулата. Затова най-важното заключение на живота е, че никой не може да придобие мъдростта, от която се нуждае само чрез личен опит. Ние трябва да придобием мъдрост и разбиране чрез опита на другите хора, живели преди нас. Така ние можем да получим мъдрост, която не трябва да преживяваме и изстрадваме на наш гръб.

И тук идва ролята на Историята и на ползата, която ние всички можем да получим от нея. Опитът, който човечеството е натрупало през вековете може да спести години на разочарования, на болка, на огорчение и на трудности. Това първоначално е била целта на историята и на образованието, да запази паметта от миналото, да я предаде на тези, които ще се родят по-късно, да научи и да предпазва. Миналото е важно и без способността ни да се поучим и вдъхновим от историята ние няма

да можем да създадем бъдещето, което сме били призовани да създадем.

Въпреки уникалното спасение на близо 49 000 български евреи от „старите земи“, България носи политическата отговорност за депортирането на 11 343 евреи от Македония и Беломорска Тракия, от така наречените „окупирани територии“. Председателят на Организацията на евреите в България „Шалом“, г-н Бенвенисти веднъж сподели, че депортирането на евреите от Македония и Беломорска Тракия, е един от примерите за „най-добрата българска организация“ по времето на Третата българска държава. За две денонощия, за 48 часа в беломорска тракия са събрани 4221 евреи, от които до края на войната оцеляват около 100. И когато казваме „политическа отговорност“, ние трябва да уточним, че там не е имало немски войски. Евреите са събрани от български служители, български полицаи, натоварени са на български железници чак до предаването им на ломското скеле, за да заминат натоварени на шлепове за лагера Треблинка. Въпреки протестите на българския народ и на Българската православна църква, тогавашното правителство изпраща в лагерите на смъртта 11 343 евреи от „окупираните територии“. В същото това време като цяло народите на Европа мълчаливо гледат изстреблението на евреите.

След освобождаването на лагерите на смъртта светът изпада в шок и е потресен от направените разкрития. Снимките, документалните филми и откритите документи изпращат вълни на ужас и срам, които карат населението на следвоенна Европа да осъзнае, че континентът им е станал дом и сцена на най-големия кошмар, който света някога е виждал. В продължение на десетилетия светът изпитва истински срам и състрадание към

евреите, но постепенно споменът започва да избледнява и нещата се връщат бавно до техните реални граници. И за огромна изненада се оказва, че тези граници са същият стар антисемитизъм, в който Европа винаги е живяла. И ако погледнем към днешните модерни времена виждаме, че антисемитизмът продължава да се развива и отново да набира сила. Днес антисемитизмът е във възход в цяла Европа, той има възход дори и в България.

Предразсъдъците нарастват и антисемитизмът се завръща. Средствата, които се отделят в Европейския съюз за защита на еврейските общности, еврейските синагоги, гробища и сгради, нарастват с всяка изминала година. В представите на народите продължава да живее митологичният образ на евреина. Такъв евреин всъщност не съществува, но хората са убедени, че него го има. Тази патологична омраза към евреите продължава да трови умовете и сърцата на хората. Свидетели сме на една нова вълна на антисемитизъм и на омраза по цялата земя. Никога не е било правилно това да бъде така, днес не е правилно да го има и тази вълна ще получи нужното противодействие.

Бъдещето ще бъде това, което ние с вас го направим и след това ще трябва да го живеем. Думите на пастор Мартин Ниймьолер, който макар и не е евреин, а немец, се озовава в лагера Дахау, поради отказа му да се съгласи с вършеното от нацизма, са може би най-добрата илюстрация за това. След края на Втората световна война, през 1946 година, правейки равносметка на събитията, които е преживял, той казва следното:

Когато нацистите дойдоха за комунистите –

аз мълчах! Не бях комунист.

Когато затвориха социалдемократите –

Аз мълчах. Не бях социалдемократ.

Когато дойдоха за профсъюзите – аз мълчах.

Не членувах в профсъюз.

Когато дойдоха за евреите – аз продължих да мълча. Не бях евреин.

Когато дойдоха за мен – вече нямаше кой да говори.

Да замълчим и да не говорим за Холокоста и за спасяването на българските евреи ще бъде равно на това да позволим омразата отново да поникне. Злото почти никога не идва явно, то често идва в съвсем благоприлично облекло. Ние смятаме, че българите знаят историята за спасяването на българските евреи, но не е така.

Преди време, създадохме интернет страница, посветена на Холокоста и на спасяването на българските евреи. Когато сайтът бе пуснат в няколко младежки чат форуми, за броени минути той получи няколко стотин отзива, от които за съжаление около 80% бяха негативни. Това показва, че антисемитизмът, който не е характерен за по-възрастните поколения в България, е пуснал своята отрова сред по-младите поколения българи. В момента няма почва за антисемитизъм в България, но нивото на антисемитски настроения сред младите хора е безпрецедентно високо и напълно неприемливо. И затова днес има растяща нужда от образователни инициативи, от действия и кампании като днешната, които да повтарят на съвременните поколения да не забравят миналото си, но да продължат традицията на онова поколение достойни българи, които не мълчаха, но се съпротивиха на депортирането на българските евреи. Ние всички можем да образуваме, да говорим, да обединим усилията си и да предадем историята на

поколенията, които са днес и на тези, които ще дойдат утре.

Спасяването на българските евреи е урок за всички останали народи, защото казва: Ние не можем да толерираме нито антисемитизъм, нито расизъм, нито идеологии, които твърдят, че дадена група от хора има по-ниска стойност от друга. Ние не можем да приемем, че една група хора може да бъде третирана като „по-маловажна“ или като „вредна“ за обществото на базата на раса, етнос, религия или култура. Това е абсолютно неприемливо за едно цивилизовано общество. Омразата винаги подготвя пътя към насилието. Всяко безпрепятствено настройване срещу някаква група от хора, обикновено води, до не побиращи ума криминални деяния.

И второ, спасяването на българските евреи е послание, разобличаващо най-големия от всички грехове, този на безразличието. Най-жестокото преживяване, за което оцелелите от Холокоста евреи разказват, не са били ужасите на концлагерите, а безразличието на народите. И аз не мога да спра да се питам: Как е било възможно шест милиона души да викат за помощ и никой да не ги чуе? Защо бяха толкова малко народите, които се изправиха, за да защитят и спасят евреите?... Лицето на наблюдателя. Тълпите безразлични наблюдатели, които стоят и гледат хванатите евреи, мъже, жени и деца с жълти звезди, вече събрани с техния багаж от враговете им, за да бъдат изпратени на смърт. И като казвам това, пред очите ми излизат някои от снимките от онези дни, запечатали точно този момент. Възрастни мъже и жени с тяхната памет, младежи и деца, в които е бъдещето, всички с вързопи и куфари в ръце, с малка част от покъщнината си, равнини с вярата им в бог, професори и лекари с техните познания, музиканти с техния талант. За

пореден път „скитникът евреин“ поема на път, гонен и преследван, само че този път към своето „окончателно решение“, физическата му ликвидация, а отстрани е „хладното лице“ на наблюдателя. Наблюдателят, който казва: „Какво, евреите ще умрат? Това не е мой проблем. Аз нямам вина за това“. Обаче след това като лешояди се спускат да ограбят имуществото, бизнеса и собствеността им.

Дами и господа, това е врагът, който трябва да бъде победен и това беше врагът, когото нашите прадеди победиха и тази победа направи тяхното дело уникално и изключително. Посланието, което идва до нас днес, 67 години след тези паметни събития, е: Трябва да бъдеш въввлечен, важно е да участваш, нужно е да говориш, съдбоносно е да постъпиш правилно. Защото е престъпление да можеш да помогнеш и да не го сториш. Онова поколение българи, които защитиха българските евреи, зададоха единствения правилен въпрос. Те си казаха: „Ако не аз, то кой? Ако не сега, то кога?“ Ние с вас сме настойници на безценно наследство от доблест и кураж, което е привилегия, но и отговорност. Днес в ситуация на нарастващ антисемитизъм ние трябва да си зададем същия въпрос: „Ако не аз, то кой? Ако не сега, то кога?“ Защото, както някой беше казал, противоположното на живота, не е смъртта, а безразличието, противоположното на образованието, не е невежеството, а безразличието и противоположното на любовта не е омразата, а безразличието.

На няколко пъти вече съм имал привилегията да говоря в Европейския парламент в Брюксел и да имам срещи и разговори върху проблемите на антисемитизма в Европа. И трябва да ви кажа, че всеки път участието на България е посрещано изключително положително и с голямо внимание от

присъстващите евродепутати. Заради онова поколение българи, което през 1943 година не беше безразлично, когато днес България говори за евреите и за борбата срещу антисемитизма, цяла Европа слуша. Това е безценно наследство, което не бива да бъде прахосано, но напротив, трябва да продължим добрата традиция, оставена ни от нашите бащи.

Алберт Айнщайн беше казал: „Този свят е едно опасно място, но не поради хората, които вършат зло, а поради тези, които стоят и им позволяват да го вършат!“ С други думи всичко, което е нужно, за да успее злото е добрите хора да не направят нищо. Затова всеки българин трябва да знае за делото на г-н Димитър Пешев, за постъпките на екзарх Стефан и за действията на митрополит Кирил, защото това са били едни праведни хора. Митрополит Кирил отива в училището, където са били събрани евреите от вашия град Пловдив и дава кураж на уплашените евреи с думите: „Ако вас ви натоварят качвам се и аз с вас!“ Областният управител на град Пловдив праща спешна телеграма до министъра на вътрешните работи: „Какво да правим, владиката иска да се качи на влака с евреите?“ И в това време камбаните на Пловдив започват да бият, за да бъдат известени българските граждани, за това, което се случва.

Делото на българския народ продължава да е единствено и велико, защото ние говорим за едно време, лишено от избавление, време, в което изходът беше отказан на еврейския народ. Евреите молеха за „изход“, но светът с малки изключения, като това на нашия народ, затвори вратите за евреите и не ги пусна нито да избягат, нито ги приюти да влязат. Ние размишляваме за едно ужасяващо време, когато вместо спасение, дойде смърт. Тук отново на помощ ни идват думите на Ели Визел: „За първи път в историята

на човечеството, евреите бяха осъдени да умрат не поради това, което вярваха, но поради това, което бяха. За първи път в историята на света актът за раждане се превърна в смъртен акт“. Но това не бе така за България и за българските евреи.

Преди две години по повод 65 години от спасяването на българските евреи, в София и Пловдив, Ерусалим и Тел Авив се проведе първият Фестивал на благодарността „Песни на живота“. Организаторите на фестивала Калин и Шарон Чонев имаха тази прекрасна инициатива да бъдат раздадени 49 000 цветя на българския народ, като знак на благодарност за спасяването на 49 000 еврейски живота. Всяко цвете беше придружено от картичка с обяснение, че това цвете символизира един спасен човешки живот. Посланието на благодарност стигна до 49 000 българи от всички поколения. От по-възрастните, които са били свидетели на събитията, до тинейджери и малки деца, които не знаеха почти нищо. В стотици случаи родителите започваха да обясняват на децата причината те да получат това цвете. Възрастните хора, свидетели на събитията от 1943 година бяха толкова силно докоснати, че със сълзи в очи, благодаряха за цветето, което бяха получили. Други просто стояха и наблюдаваха раздаването на цветята, толкова развълнувани, че не можеха да си тръгнат. Мога да ви уверя, че нямаше човек, получил цвете, който да не се почувства горд от това, че е българин.

Българският народ има един голям капитал по време на Третата българска държава и той е, че в годините на Втората световна война не позволи да бъде въвлечен в изстреблението на еврейския народ. По много причини българският народ имаше изключително държание в

годините на Холокоста. Друг е въпросът дали той би се държал по същия начин и днес и тук аз виждам задачата, която се намира пред нас. Защото днес е нов ден, поколенията, които са били очевидци, вече преминават и затова ние всички трябва да поемем щафетата, да говорим и да продължим традицията на нашите деди. И отново искам да повторя, че историята на спасението на българските евреи съдържа много уроци, но може би най-важният от тях е значението на това да бъдеш въвлечен, да участваш!

В музея на Холокоста, Яд Вашем в Ерусалим са изложени имената на „праведните между народите“. Това са тези хора, които са помогнали и са спасили евреи от мрака на Холокоста. И там, до имената на димитър Пешев, на екзарх Стефан и митрополит Кирил, се намират и имената на други достойни хора от цяла Европа. Думите на един от тях, тези на пастор Андре Трокме, който успява да помогне да се спасят близо 5000 евреи от Франция, дават според мен най-добро разбиране и обяснение за постъпката и на българския народ. Затова бих искал да завърша с тях. Арестуван, Трокме е запитан защо е помагал на евреите. В отговор той казва: „Аз не знам какво е това еврейин, аз знам какво е това човек“.

Дами и господа, благодаря ви за вниманието.